

*Mimarî Hadisleri**Türk-İslâm Mimarîsini Taçlandırın*

Peygamber Sözlere, Bekir TATLI,

Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2012, 558 sayfa.

Bu yazıda, Prof. Dr. Bekir Tatlı'nın camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, dârüşşifâlar, çeşmeler, türbeler gibi mimarî eserlerin ihya faaliyetlerinin tez-yîninde kullanılan hadislerin muhteva ve sıhhat durumlarının kapsamlı bir şekilde çalıştığı *Mimarî Hadisleri Türk-İslâm Mimarîsini Taçlandırın Peygamber Sözlere* adlı eseri tanıtılacaktır. Eserde Türk-İslâm mimarisinin felsefesiyle bağlantılı olarak, Kur'an ve sünnetin sanatla ilişkisi, yazının kullanılması, tez-yînâтта kullanılan metin türleri ve kullanım geleneğine değinilmesinin yanında hadislerin yazıldığı mimarî unsurlara da yer verilmiş olup, bu mimarî unsurlarda bulunan hadislerle verilmek istenen mesajlar da açıklanmıştır. Mukaddime niteliğindeki bu bilgilerin ardından ilgili konularına göre tasnif edilmiş mimarî süslemede kullanılan hadislerin sıhhat değerin tespitini amaçlanmıştır.

Bir giriş, iki bölüm, değerlendirme ve sonuç kısmıyla birlikte eserde araştırmaya tabi tutulmuş camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, dârüşşifâlar, çeşmeler, türbelerden müteşekkil yüz seksen iki mimari yapının isimlerinin yer aldığı katalog biçimindeki kısım; incelenen hadislerin fihrist şeklinde alfabetik olarak sıralandığı kısım; karma indeks kısmı ve mimarîde kullanılan bazı hadislerin resimlerinin yer aldığı kısım olmak üzere dört başlık hâlinde ekler de yer almaktadır. Giriş kısmında yazar, Türk-İslâm mimarîsinin muhtelif yapılarında mevcut olan hadisleri tespit edilmeyi ve hadis usûlü açısından değerlendirmeyi amaçladığını belirtmektedir. Bu gayeyle yazar, Selçuklu, Osmanlı, Candaroğlu ve Ramazonoğlu gibi devlet ve beyliklerin döneminde inşa edilmiş eserleri çalışmaya dâhil etmiş; bilhassa İstanbul, Bursa, Edirne, Konya, Manisa, Sivas, Amasya, Kastamonu, Sinop, Adana gibi şehirlerde yer alan mimarî yapıları büyük ölçüde bizzat yerinde ziyaret ederek, bu yapılarda bulunan hadisleri fotoğraflamıştır. Yazar, verileri tasnif aşamasına tabi tutarken öncelikle, hadis ilmi gereğince merfû ve mevzû hadisleri birbirinden ayırmış, sonraki aşamada ise hadislerin sıhhat değeri ve kaynaklardaki durumu üzerinde durmuştur. Yazarın da ifade ettiği üzere, pek çok görsel malezeme arasından, maksadı

hâsıl edecek uygun görüntülerin tespit edilip sıralanması konusundaki güçlükler, kaçınılmaz olarak örnekleme yolunun benimsenmesini zorunlu kılmıştır.

Türk-İslâm sanat felsefesine genel bir bakış ve diğer bölüm için hazırlık özelliği taşımakta olan birinci bölümde yazar, sahip olunan inancın mimarî kültüre yansımalarının misalinin camilerde çok net bir şekilde izlenebileceğini tespit etmiştir. Yazar, Türk-İslâm mimarîsinin mevcut yapılarının hemen hepsinde ulûhiyet ve tevhîde yapılan vurgunun müşahede edileceğini; özellikle sütunlar, direkler, kemerler ve süslemelerin aslında tek bir kubbe için var olduklarını ve bu mimarî felsefenin de tevhid inancını remzî olarak temsil ettiğini söylemektedir. Hiç şüphesiz, kişideki estetik anlayışı ilâhî kaynaklı olup, O'nun en güzel, kusursuz, sağlam ve müzeyyen bir şekilde yaratmasından neşet etmiştir. Kânita da Allah'ın sanatının güzelliğini ve yüceliğini fark ve müşahede etmek gayesiyle bakmak gerektiğini ifade eden yazar, bütün İslâm sanatlarının Kur'an ve sünnet ile sadece şekli düzeyde değil, derûnî boyut ile de bağlantı içerisinde olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca yazar, insanlar arası iletişimde önemli bir yere sahip olan yazıyla, mabetlerin ve ilgili mekânların gönül huzuru veren mekânlara çevirmek için tezyin edildiğine ve bu hususta seçilen yazılı motiflerde her ne kadar şekil güzelliği ön plana çıksa da, aslında vurgulanmak istenenin âyet ve hadislerin muhtevâsındaki mesajın muhatabına iletilmesi olduğuna dikkat çekmektedir (s. 25). Bu anlamda yazı, dinî mimarîde en fazla kullanılan bezeme türü olarak kullanılması hasebiyle, Türk-İslâm mimarîsinin her unsurunda gerek başlı başına bir sanat, gerekse tamamen tarihî önemi olan bir belge vasfıyla öne çıkmaktadır.

Türk-İslâm mimarîsinde, sembolik, geometrik, çiçek şeklinde ve kitâbe ve yazı şeklinde süsleme olmak üzere dört farklı süsleme türü bulunmaktadır. Yazar, konu itibarıyla bu çalışmada kitâbe ve yazı şeklindeki süslemelerin mevzuya dâhil edildiğini belirtip, bu meyanda Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemi alt başlıkları şeklinde kitâbe ve yazı sanatının tarihi seyrini incelemiş ve Türk-İslâm mimarîsinde yazının bir süsleme aracı olarak çok eski tarihlerden beri kullanıldığını tespit etmiştir.

Mimarî bezemede en sık rastlanılan metin türlerinin başında âyet ve hadislerin yer almasıyla birlikte, önemli şahsiyetlere ait sözlerin, şiir ve gazellerin de yazıldığını ifade eden yazar, bu sanatın, mimarî mekânın mahiyeti hakkında fikir sahibi, o mekâna uygun düşecek metinleri seçebilecek kabiliyette iyi yetiştirilmiş hattatlar tarafından icra edildiğini söylemiştir.

Dinî mimarîde, gerek gelen ziyaretçilere mesajlar vermek, gerekse Allah kelâmı vesilesiyle mekânın bereketlenip hayat bulması düşüncesiyle taç kapılarına, kubbelere, girişlere, pencere pervazlarına ve duvar kuşaklarına en çok nakşedilen metin türünün şüphesiz Kur'an-ı Kerim'den âyetler olduğu bir gerçektir. Kur'an-ı Kerim âyetlerinden sonra en çok yazılan metin türlerinden bi-

rinin de Hz. Peygamber'e ait sözler olduğunu söyleyen Tatlı, araştırmanın sonucunda hadisin/sünnetin, mimarî eserlere sadece ruhunu vermediğini aynı zamanda onların dış görünüşünü de tezyin ettiği kanaatine vardığını ifade etmiştir. Özellikle Bursa Yeşil Cami, Yeşil Türbe, Edirne ve Amasya Sultan II. Beyazıt Camileri, Topkapı Sarayı'na Fatih Medreselerinden getirilen ahşap kapılar, Afyon Gedik Ahmet Paşa Camii pencere kapakları, Edirne Üç Şerefeli Camii, Amasya Beyazıt Paşa Camii gibi yapılarda hadis metinlerinin yoğun bir şekilde kullanıldığını belirtmiştir (s. 42). Mimarî eserlerde kullanılan metinlerden bir kısmı da büyüklerin sözlerinden (kelâm-ı kibâr) seçilmiştir. Bilhassa dördüncü halife, Hz. Peygamber'in damadı ve sahâbenin önde gelenlerinden Hz. Ali'nin sözlerine sıkça rastlanmaktadır. Âyetlerin, hadislerin ve İslâm büyüklerinin sözleri dışında çeşitli şiirlerin, güzel sözlerin yanı sıra, başta esmâ-i hüsnâ olmak üzere, esmâ-i Nebî, dört halifenin ve aşere-i mübeşşerenin isimleri de yazılan metin türlerindedir (s. 46).

Her ne kadar başlangıcı kesin bilinmese de, Türk-İslâm mimarisinde ilk hadis kullanım örnekleri, Divriği Kale Camii, Amasya Burmalı Minare Camii, Çifte Minareli Medrese gibi hâlihazırda mevcut pek çok eserde müşahede edilmektedir. Nitekim müellif, hadislerin yazıldığı mimarî unsurlar olarak başta, eserin künyesi durumundaki kitâbeleri, müslümanların toplanma yeri ve yapılaşmasına uygun kullanılagelen yegâne mimarî eser türü olan camileri, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği en önemli mekânlardan biri medreseleri, daha çok padişahlara, önemli devlet adamlarına ve ulemaya ait mezarları bünyesinde barındıran türbeleri, devrinin kültür ve sanat aynası olan mezar taşlarını, umumî kullanım alanı olarak önde gelen çeşmeleri ve şadırvanları ve şifâhâne amacıyla inşa edilmiş mekânları saymaktadır. Ayrıca yazar, Türk-İslâm eserleri müzelerinin de hadis yazılı pek çok levhayı, pencere ve kapı kaidelerini ve kitâbeyi ihtiva ettiğini belirtmiştir.

Türk-İslâm mimarisinin felsefi arka planını, dinin özülle bağlantısını, sahada kullanılan araçlar, yazının ve remzî anlatımın gücünü, mimarî tezyînâtta kullanılan metin türlerini, hadislerin mimarîde kullanım geleneğini ve hadislerin yazıldığı mimarî unsurları muhtelif başlıklar altında açıklayan Tatlı, sanatta her zaman bir mesaj verme kaygısının bulunduğunu belirtmektedir. Öte yandan, İslâm sanatının en önemli yönünün derin bir tefekküre yaslanarak insana hakikati hatırlatma ve estetik düzeyde onu temaşa tecrübesine hazırlamak olduğuna dikkat çeken yazar; tezyînâtta kullanılan yazıların bir taraftan estetik düzeyiyle duygulara hitap ederken diğer taraftan insanları okumaya yönlendirmek gibi faydayı da gözettiğini tespit etmiştir. Ayrıca, mimarîdeki hatlar ile dinin esaslarının geniş kitlelere ulaştırılması, insanları tefekkür âlemine götürmesi, derin manevî hazları yaşatması gibi gayeler de hedeflenmiştir. Bir başka cihetle yazılı süslemenin, kullanıldıkları mimarî mekâna uygun muhtevaya sahip oldukları ve bu süslemelerde genellikle kısa ve zihinde kalabilecek hadis-

lerin tercih edildiğini söylemek mümkündür. Bazen sırf okunma amacıyla değil, yapının o kısmını güzelleştirmek, yazılan metin vasıtasıyla yapıya bir nevi kutsiyet özelliği verme amacıyla da yazıyla tezyînât yapıldığı vâkidir. Nitekim Sünnî toplumlarda camilerin kubbe eteklerine dört halifenin ve aşere-i mübeşşerenin isimlerinin nakşedilmesinde zikredilenlerin celâletine işaret edilmesi- nin yanı sıra yabancı ziyaretçilere devletin ihtişamının hissettirilmesi de amaçlanmaktadır.

Mimarîde yaygın bir biçimde âyet ve hadislerin kullanılmasının bir nevi Allah'a ve Peygamber'ine gösterilen sevginin tezâhürü olduğunu söyleyen Müellif, nazarî bilgileri ihtivâ eden birinci bölümün ardından ikinci bölümde, çalışmanın asıl konusunu teşkil eden, mimarîde yazılan hadislerin neler olduğunu, hangi konuları ihtiva ettiğini, sıhhat derecelerinin durumunu inceleyeceğini ifade etmiştir. Bu kısımda hadislerin Peygamber'e aidiyeti noktasında derinlemesine tahlillerin de yer alacağını haber veren yazar, verileri toplanan hadislerin konularını belirlerken Allah adının her şeyden önce zikredilmesine özellikle vurgu yapmak maksadıyla öncelikle Allah Teâlâ'nın varlığı, birliği ve yüceltilmesi hakkındaki hadislerle başlamış, ardından sırasıyla Kur'an-ı Kerim'in fazileti, Allah'a ve Resûlüne itaat, hilye metinleri, Yüce Allah'a yakarış, ilmin fazileti, mescid inşa ve imârının fazileti, ibadetler, dünya, ölüm ve ahiret hayatı, güzel ahlak gibi müstakil konu başlıkları altında hadisler derlemiştir. Buna ilave olarak, adaletli yönetim, hastalıklara karşı tedavi, istişâre, ana-babaya iyi muamele, ümmetin hayırlıları şeklindeki tasnifiyle diğer konu başlıkları oluşturulmuştur. Konularına göre tasnif edilen rivayetleri sonrasında ilgili başlık altında hadis ilmi mucebince inceleme ve tenkîde tâbi tutan yazar, bu sırada öncelikle bahse konu olan rivayetin en erken hangi kaynaklarda yer aldığı, temel hadis kaynaklarında mevcudiyetini değerlendirmiş böylece kaynak tespiti işlemini yapmıştır. Kaynaklarda yer almayan, yer olsa bile illeti bulunan rivayetler belirtilmiştir. Her bir rivayetin sonunda sıhhatiyle ilgili kanaatini belirtirken, güvenilir hadis kaynaklarında bulunmasının etken rol oynadığını aynı zamanda Bağavî'nin *Şerhu's-sünne*, İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzûât*, Suyûtî'nin *el-Câmiu's-sağîr*, Aliyyü'l-Kârî'nin *el-Esrâru'l-merfûa fi'l-ahbâr'l-mevdûa*, el-Elbânî'nin zayıf ve merfû hadislerle ilgili kitabı ve İmam Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* adlı eserlerinin önemli ölçüde belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Rivayetlerin geniş açıklamalarının ayrı bir çalışma konusu olabileceğini vurgulayan Tatlı, bu çalışmada mutâd isnâd-metin tahlillerinin ve kaynak bilgilerinin verilmesiyle yetinildiğini ifade etmiştir.

Çalışmanın aslını teşkil eden mimarî yapılarda kullanılmış rivayetlerin derlenip muhtevalarına göre tasnif edilmesi ve tahlil edilmesine gelince öncelikle Allah Teâlâ'nın varlığı, birliği ve yüceltilmesi hakkındaki hadisler, kelime-i şehadetler, kelime-i tevhidler, besmeleler, tesbih cümleleri, esma-i hüsnâ, iman esasları hakkındaki hadisler şeklinde alt başlıklarda tasnif edilmiştir. Bu konu

başlıklarına “Şehadet ederim ki, Allah’tan başka ilah yoktur; yine şehadet ederim ki Muhammed Allah’ın elçisidir.”, “Allah’tan başka ilah yoktur; Muhammed Allah’ın elçisidir.”, “Bismillahirrahmanirrahim her kapının anahtarıdır.”, “La havle velâ kuvvete illâ billâh”, “O, kendisinden başka ilah olmayan Allah’tır.”, “Allah’ın dilediği olur” gibi mimarî süslemede kullanılmış rivayetler örnek verilebilir. Bu tanıtım yazısında bütün rivayetler ve tahlillerini zikretmek elbetteki mümkün değildir. Bu nedenle kitabın mümeyyiz üslûbuna numune teşkil edecek kısımlar serd edilecektir.

Kur’ân-ı Kerim’in fazileti hususunda ise Konya Sahip Ata Camiinde nakşedilmiş, “Sözün en doğrusu Allah’ın kitabı, kulpların en sağlamı takvâ kelimesidir.” rivayetini inceleyen yazar, kaynaklarda mevkûf olarak yer alan ibârenin aynı zamanda merfû şekilde Hz. Peygamber’den nakledilmiş tariklerinin de bulunduğunu belirtmiştir. Netice itibariyle bu rivayetin bu lafızlarla merfû olmadığına, İbn Mes’ud’un sözü olmasının daha muhtemel olduğuna işaret edip içerik olarak “hükmen merfû” kabulünün de imkân dâhilinde bulunduğunu belirtmektedir. Allah’a ve Resûlüne itaat başlığı altında, İstanbul Beyazıt Camiinin mimarî dekorasyonlarından birini teşkil eden “Kim bana itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur; kim bana isyan ederse, Allah’a isyan etmiş olur. Kim benim yöneticime itaat ederse, bana itaat etmiş olur; kim de yöneticime isyan ederse, bana isyan etmiş olur.” şeklindeki rivayeti değerlendiren yazar, Ma’mur b. Râşid’in, *Câmi’*, Humeydî’nin *Müsned*, İbn Ebî Şeybe’nin *Musannef* isimli eserlerinde Ebû Hureyre’den merfû biçimde nakledildiği tespit edilmiş ve İmam Bağavî’nin bu hadis hakkında “sıhhati üzerine ittifak edilmiştir” nakline yer verilmiştir. Her rivayetin titiz kaynak taramasını ve sıhhat tahlillerini yapan yazar, Peygamber’in fizikî ve ruhî durumlarından bahseden hilye metinlerinin genellikle Hz. Ali’den nakledilen bazı anlatımlardan oluştuğunu belirtmektedir. Hilye yazılmasının fazileti hususunda muteber kaynaklarda yeterli ve sağlam delil bulunmadığını ifade eden yazar, Hz. Peygamber’in şemâilinden bahseden rivayetlerin birbirini destekleyip hasen konumuna ulaştığını söylemektedir. Yüce Allah’a yakarış, Hz. Peygamber’in duaları bölümünde sahîh, hasen, zayıf ve mevzû hükmü verilmiş pek çok rivayet incelenmiştir. Böylelikle müellifin hadisleri değerlendirme metoduna numune teşkil edecek örnekler verilmesi amaçlanmıştır.

Mimarî hadisleri değerlendirilen bu kitapta öncelikle rivayet, muhtevasına göre ilgili başlık altında yer alırken, hadislerin metinlerinin içeriği hakkında bilgi verecek kısa başlıklar kullanılmıştır. Aynı şekilde bu başlıklar içindekiler kısmında da verilip okuyucunun istenen rivayete hızlı bir şekilde ulaşması amaçlanmıştır. Sonrasında ise arapça metin süslemede kullanıldığı haliyle verilir, ardından Türkçe tercümesinin sunulduğu görülmektedir. Titiz bir çalışmayla kaynak tespiti yapılan rivayetlerin, bulunduğu eserdeki isnâdına da yer verilmiştir. Isnâdların bu şekilde serdi aynı zamanda çalışmanın ne kadar ince işçilikle hazırlandığının bir emaresidir. Tarikler sıralanan rivayetin, muteber

hadis âlimleri tarafından değerlendirmeleri de göz önünde bulundurularak sıhhati hakkında oluşan kanaat son paragraf şeklinde sunulmuştur. Hadisin sıhhati hakkındaki kanaatin belirtildiği paragraftan sonra tahlili yapılan rivayetin hangi mimarî eserde/eserlerde yer aldığıнын bilgisi yazılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Türk-İslâm mimarîsinin felsefesine değİlnilmesinin ardından, ikinci kısmında mimarî eserlerde süsleme amacıyla kullanılan rivayetlerin, hadis usûlü açısından sıhhat değİrının tespiti yapılmıştır. Böylelikle yapılan araştırmanın hâsılasını, değİrlendirme kısmında okuyuculara sunan yazar, dinî mimarî süslemesinde en fazla yazılan metinlerin giriş kapısından penceredeki vitraya varıncaya kadar şüphesiz Kur'an-ı Kerim âyetleri ardından ise Hz. Peygamberin sözlerinin olduğunu tespit etmiştir. Bu süslemelerin kullanım alanlarının camilerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda medreseler, darüüşşifâlar, türbeler, çeşmeler, şadırvanlar hatta mezar taşlarında bile müşâhede edilebileceğini ifade etmiştir. Hâlihazırda hadis yazılmış en eski vesikanın Sivas Divriği Kale Camiinde nakşedildiği tespitinde bulunan yazar, Türk milletinin âyet ve hadislerin yazımına gösterdikleri rağbetin aynı zamanda Allah ve Resûlüne gösterilen saygının nişanesi olduğunu da vurgulamıştır. Mimarî dekorasyonda hadislerin kullanılması hususunda yapılan bu kapsamlı çalışmayla en yaygın şekilde yazılan hadislerin bilgisine ulaşan yazar, bu rivayetin mescid yaptırmanın faziletinden bahseden, “Kim Allah için bir mescid yaptırırsa, Allah da onun için cennette bir ev yapar.” hadisi olduğunu bildirir. Hatta bazı yapılarda birkaç defa yazılmış şekilde bulunan bu rivayetin önemi yazarın kanaatine göre aslında ‘camiilerin’ İslâmiyetin doğuşundan beri ‘toplayıcılık’ özelliğiyle toplum içerisinde üstlendikleri çok yönlü vazifesinden kaynaklanmaktadır. Bu rivayetten sonra ikinci olarak en çok yazılan metin ise müellifin hadis kategorisinde değİrlendirilmesi gerektiğini düşündüğü kelime-i şehadetler, kelime-i tevhidlerdir. Sıkça yazılan bir diğİr rivayet ise “Namaz dinin direğİdir.” ibâresidir. Bunlara ilaveten Allah'ın en güzel isimleri, Hz. Peygamber'in tesbih cümlesi şeklindeki ifadeleri, hilye-i şerifler de en fazla yazılan hadisler arasında yer almaktadır. Bu tespitlerin ardından yazar, bir de mimarîde yaygın olarak kullanıldığı halde Hz. Peygamber'e aidiyeti noktasında şüpheler bulunan ya da onun sözü olmasa da birer hadis gibi yazılmaya devam eden sözlerle ilgili şu neticeleri serdetmiştir. Bu meyanda “Mescidin içindeki mü'min denizin içindeki balık gibidir; mescidin içindeki münafık ise kafesin içindeki bir kuş gibidir.” rivayeti en sık kullanılanlar arasındadır. Bunlara ek olarak yazar, kelâm-ı kibar olup Hz. Peygamber'e izafe edilen sözleri de tespit etmiştir. Yazar, her ne kadar içerdikleri nasihatler kabîlinden gereği yerine getirilmesi sorumluluk sahibi her inanan kulun bir vazifesi olsa da, sıhhati tespit edilememiş bu sözlerin Hz. Peygamber'e isnâd edilmesi hususunda çok dikkatli ve ihtiyâtlı davranılması gerektiği uyarısında bulunmuştur.

Mimarî tezyînâta kullanılan hadislerin çeşitli şekillerde ve üslûplarda nak-

şedildiği bilgisine ulaşan yazar, bunları bir başlık altında ayrıca toplayıp incelemiştir. Bu ibareler bazen “Peygamber (a.s) şöyle söyledi..” veya “Resûlullah (s.a.) buyurdu ki..” formunda gelirken bazen de cümlenin sonunda “Resûlullah doğru söyledi” şeklinde gelmektedir. Çalışma zarfında merfû olarak nakledilen rivayetlerin Hz. Peygamber’e aidiyetini belirlerken kapsamlı bir araştırma içerisine giren yazar, mimarî eserlerin süsülemelerinde kullanılan hadislerin sayısal verilerini şöyle açıklamaktadır: Araştırmanın tamamında 310 rivayet incelenmiştir. Bunların önemli sayılabilecek kısmını oluşturan %84'lük kısmın -260 rivayete tekabül etmektedir- kaynağına gerek sahih, gerek hasen gerekse zayıf konumunda ulaşılmıştır. Geriye kalan %16'lık kısmın ise -50 kadar rivayete tekabül etmektedir- hadis olarak kaynağı tespit edilememiştir ve dolayısıyla bunların hadis olmadığına yani mevzû olduğuna kanaat getirilmiştir. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise yazarın kaynak tahkikiyle “sahih” ve “hasen derecede olan rivayetlerin oranının %63 “zayıf” rivayetlerin ise %21 olduğunu tespit etmesidir. Özellikle zayıf hadislerin çoğu, fedâil konularıyla alakalıdır. Müellif, fedâil konusunda zayıf hadislerle amel etmeyi caiz gören âlimlerin görüşü dikkate alındığında ise amel edilebilir durumdaki rivayetlerin %75-80'lere kadar yükselebileceğini ifade etmektedir. Yazar, bu oranların azımsanmayacak ölçüde iyi bir derece ifade ettiğini hatta hadis dışındaki Tefsir, Tasavvuf, Hukuk vs. gibi diğer bilim dalları için de benzeri araştırmalar yapılacak olsa, bu tür yazılan eserlerde kullanılan sahih/hasen hadis oranının da muhtemelen bu civarda olacağı görüşündedir.

Tatlı, kaynak taramasında mimarî bezemede Hz. Peygamber'in bir sözü olarak yazıldığı halde hadis kaynaklarında bulunamayan birçok metnin özellikle müfessir İsmail Hakkî'nin Tefsiri, sonrasında İbn Arabî'nin *el-Futûhât*ı, Fahrüddin er-Râzî'nin Tefsir'i, İmam Gazzâlî'nin *İhyâ'sı* vb. eserlerde yer almasının, hadis konusunda toplum kültürünün alt yapısının oluşmasında bu eserlerin olumlu veya olumsuz önemli katkıları olduğunu ifade etmektedir. Yazarın tespitine göre muteber hadis kaynaklarında bulunmayan rivayetlerin çoğu türbe mimarisinde “Dünya, Ölüm ve Ahiret Hayatı” konularıyla ilgili olmasının yanı sıra ilmin fazileti, mescitlerin imârî, tefrîşi ve aydınlatılması, güzel ahlâkın teşvik edilmesi gibi hususlarda bulunmaktadır. Yazarın çalışmaları, onu bu rivayetlerin belli eserlerden seçilmiş olduğu kanısına sevk etmiş, ayrıca Kudâî'nin *el-Müsnedu's-Şihâb*, İbn Ved'ân diye bilinen Ebû Nasr Muhammed b. Ubeydillah el-Mevsîlî'nin *Kitabü'l-erbaîn* ve Molla Câmî'nin *el-Erbaîn* adlı eserlerinin, araştırma esnasında hadislerin kaynaklarının ele alındığı bölümde sıkça kullanılması bu kanaatini doğrulamıştır. Yazar mimarî eserde kullanılacak tezyîn ibâresinin muhtevâsının kim tarafından seçilmiş olabileceği ihtimallerini bir başlık altında değerlendirmiş ve delillendirmiştir. Netice itibariyle, süsleme ameliyesinde kullanılacak metinler, caminin yapılma emrini veren idareci yahut bâni tarafından seçilmiş ve uygun mekânlara yerleştirilmiş olabileceği gibi camiye yapan mimarın tasarrûfuyla ya da bu konuda ehil kişilerce

oluşturulmuş bir heyetin müzâkereleri sonucu da belirlenmiş olabilir. Sonuç bâbında ise Müellif, bu çalışma esnasında en çok “er-rıhle fî talebi'l-hadis” kabîlinden hadisleri bulunduğu yerlerde tespit etmek gayretiyle hadis talebesi hissiyatından etkilendiğini bildirmiştir.

İnsanların dinî konularda sanatla eğitilmesi ameliyesinin güzel bir örneği olarak müşâhede edilen, mimarî unsurların tezyînâtında hadislerin yazılması konusunu, hem felsefî boyutta hem de hadis usûlü kapsamında şümüllü bir araştırmayla taçlandırmış olan Tatlı, sanat ve hadisin kesişme noktasında araştırma ve tahlil cihetiyle büyük bir boşluğu doldurmuş aynı zamanda edebî bir üslûb içermesi ve günümüzde mimarî değerlerin konu edinilmesi dolayısıyla okuyucuya güncel bir bilgi birikimi de sunmuştur. Kitabın okunması esnasında, ön hazırlık, felsefî arkaplan, saha araştırması, kaynaklara inme , neticeye ulaşma, değerlendirme kabîlinden birbiriyle mütênâsîp giriş, birinci bölüm, ikinci bölüm, değerlendirme ve sonuç kısımlarından son derece istifade edilmiştir. Sonuç kısmında müellifin günümüz insanına Kitap ve Sünnet'in verdiği mesajların doğru ve eksiksiz ulaştırılması için bugün daha fazla gayret gösterilmesi gerektiğini ifade etmesinin ardından bu sanatsal faaliyetin latin harfleriyle yani tercümeleriyle yapılması teklifinde bulunmaktadır. Ancak bu hususta âyet ve hadislerin sadece tecümelerinin yazılmasıyla yapılacak sanatsal faaliyette, Arapça ibâresinin vurgusundan âri kalacağı kaatindeyiz. Bu nedenle bu teklifin Arapça ibareyle yazılmış süslemenin altına metni gölgede bırakmayacak şekilde tercümesinin yazılmasının her iki amaca da hizmet edeceği kanaatiyle bu teklife katkıda bulunmayı ümid ediyoruz. Ayrıca titiz ve alanında şümüllü olan bu çalışmaya, büyük emek ve mesâi ile toplanmış mimarîde kullanılan hadis metinlerinden okuyucunun daha fazla istifade edebilmesi maksadıyla Arapça fihrist hazırlanmasının yanında bir de hadisin bulunduğu mimarî unsur ana başlıkları altında ayrıca bir fihrist eklenmesiyle istifadenin katlanacağı kanaatindeyiz. Nitekim ekler kısmında okuyucuya sunulan “mimarîde kullanılan bazı hadislerin resimleri” bölümü, bir bakıma bu mimarî eserlere kısa gezinti sağlamış olmakla büyük ilgi çekmiştir. Bu kıymetli ve özenli çalışmalarından dolayı Prof. Dr. Bekir Tatlı Bey'e teşekkür ediyor, çalışmalarının devamını diliyoruz.

Ayşe Yasemin SAİTOĞULLARI (ayse.saitogullari@hbv.edu.tr)

Ankara Hacı Bayram Veli Üniv., Polath İlahiyat Fak., Hadis, ANKARA